

OTURUM BAŞKANI : Prof. Dr. İl Han ÖZAY

Sayın Başkan, değerli konuklar oturumun üçüncü konuşmacısı Prof. Dr. Birsen GÖKÇE'nin kısa özgeçmişini bilgilerinize sunuyorum.

Sosyoloji öğrenimini A.Ü. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesinde yapan GÖKÇE (1961), bilim uzmanlığını İngiltere'de aldı (1962). Toplumunu tanımak, sorunlarını görmek ve yaşamak amacıyla doktora çalışmalarını Türkiye'de yapmayı yeğledi (1967). CENTO, FULBRIGHT VE AVRUPA KONSEYİ burslarıyla İngiltere, A.B.D. ve İskandinav ülkelerinde araştırma dersleri aldı. 1975 yılında doçent, 1980 yılında profesör oldu. 1867 yılından beri Hacettepe Üniversitesi'nin çeşitli bölümlerinde sosyoloji okuttu ve yapmış olduğu araştırmalarla öğrencilerine toplumu tanıtmaya çalıştı. 1982-1985 yılları arasında Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde kurucu dekan olarak görev yaptı. 1986 yılından itibaren de H.Ü. Siyaset ve Sosyal Bilim Anabilim Dalı öğretim üyesi olarak görev yapmakta ve TODAİE'de araştırma dersleri vermektedir.

Çeşitli ulusal ve uluslar arası toplantılara bildirilerle katılan GÖKÇE'nin gençlik, aile, gecekondulu ve kırsal alan konularında 50'yi aşkın makalesi ve ikisi çok yazarlı on kitabı vardır. GÖKÇE'nin yayınlanmış çalışmaları Kimsesiz Çocuklar Sorunu (1971), Gecekondulu Gençliği (1976), Cumhuriyet Döneminde Çocuk ve Gençlere Ait Yasal Düzenlemeler (1983), Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları (1984), Dönerdere Köyü ve Toplumsal Sorunları (1985), Toplumsal Bilimlerde Araştırma (2001, 4. Baskı), Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar (1996).

Sosyoloji Derneği kurucuları arasında yer aldı (1990), 12 yıldır Derneğin Başkanı olarak görev yapmaktadır. Ve bu çatı altında Başbakanlık Aile ve Araştırma Kurumu için Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü (1993) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi GAP Bölgesi Baraj Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleştirme Sorunları (1994) ve Birecik Barajından Etkilenen Nüfusun Yeniden Yerleşimi, İstihdamı ve Ekonomik Yatırımları için Planlama ve Uygulama (1997-2000) konularında projeler yönetti. Bu çalışmalar ilgili kuruluşlarca yayınlanmıştır.

Ayrıca 8 derneğe üye olup çeşitli Kuruluşlarda da alanı ile ilgili komisyon çalışmalarına katılmaktadır.

2001 YILINDA YAPILAN ANAYASA DEĞİŞİKLİKLERİNİN SOSYAL EKONOMİK VE SİYASAL YÖNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. Birsen GÖKÇE*

I. 1982 ANAYASASININ DEĞİŞTİRİLME GEREKÇESİ

- **Değişen Toplumsal Koşullar**
- **Avrupa Birliğiyle İlişkiler**
- **Ulusal ve Uluslararası Örgütlerin Etkisi**

II. SOSYAL ALANDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

- **Kadın Erkek Eşitliği**

III. EKONOMİK ALANDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

- **Kamulaştırma Bedellerinin Ödenmesi**
- **Çalışanların ve İşsizlerin Korunması**
- **Memur Sendikaları**
- **Asgari Ücretin Belirlenmesi**

IV. SİYASAL ALANDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

- **Taksirli Suçlardan Cezaevinde Bulunan Hükümlülerin Oy Kullanma Hakları**
- **Seçim Kanununun Uygulanma Zamanı**
- **Siyasi Partilerin Suç Odağı Haline Gelmesi**
- **Devlet Yardımlarından Kısmen veya Tamamen Mahrumiyet**

* H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Öğretim Üyesi ve Sosyoloji Derneği Başkanı.

- **Yabancıların Dilekçe Hakkı**

V. İNSAN HAKLARI ALANINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

- **Başlangıç**

- **Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması**

- **Kişi Hürriyeti ve Güvenliği**

- **Özel Hayatın Gizliliği**

- **Konut Dokunulmazlığı**

- **Haberleşme Hürriyeti**

- **Yerleşme ve Seyahat Hürriyeti**

- **Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti**

- **Basın Hürriyeti**

- **Kamu Tüzel Kişilerinin Elindeki Basın Dışı Kitle Haberleşme Araçlarından Yararlanma Hakkı**

- **Dernek Kurma Hürriyeti**

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliklerinin sosyal, ekonomik ve siyasal yönden yansımalarının ele alındığı bu bildiri de öncelikle; değişen toplumsal koşullar belirtmeye çalışılarak Avrupa Birliğiyle ilişkiler, ulusal ve uluslararası örgütlerin rolü ve etkileşimi üzerinde durulacaktır. Daha sonra sırasıyla sosyal, ekonomik ve siyasal alanda yapılan değişikliklere değinilecektir. Bildirinin son bölümünde ise; İnsan Hakları konusunda getirilen değişikliklerin toplumsal yaşam bağlamında sergilenmesi amaçlanmıştır.

I. 1982 ANAYASASININ DEĞİŞTİRİLME GEREKÇESİ

Toplumun gereksinimlerine cevap veremeyen 1982 Anayasası'nın yaklaşık yirmi yıllık bir süre sonunda, 2001 yılında "Başlangıcı" ve 32 maddesi değiştirilmiştir. Uzun yıllar boyunca 1982

Anayasasının tepkisel bir anayasa olduğu, ayrıntıya girdiği, kısıtlama ve sınırlamalar içerdđi yaygın bir görüş olarak kabul edile gelmiştir. Gerçekte anayasa yapmanın amacı, siyasi özgürlüğü garanti altına almak üzere, devlet iktidarını birey haklarıyla sınırlamak ve onun kullanımını öngörülebilir kurallara bağlamaktır. Halbuki, 1982 Anayasası, bu yaklaşımlardan çok uzak bir şekilde hazırlanmış; önce, hak ve özgürlükleri belirlemiş, sonra onlara sınırlama, kullanımını durdurma ve hatta kaldırma yoluyla istisnalar getirmiştir. Adeta, kaşıkla verdiğini kepçeyle almıştır. Temel hak ve özgürlükleri istisna kabul ederek, daha çok otorite, daha çok devlet diyerek yasakları esas almıştır.

1982 Anayasası'na kabul, edildiği tarihten itibaren çeşitli eleştiriler yöneltilmiş ve sözü edilen anayasa üzerinde 5 defa değişiklik yapılmıştır. Ancak üzerindeki tartışmalar bitmemiş, özgürlükler ve evrensel hukuk anlayışının ulaştığı değerlerden uzak olduğu yolundaki eleştiriler devam etmiştir.

Böylelikle Türk anayasalarının özelliği, millet tarafından değil, devlet tarafından yapılmış olmasında toplanmaktadır. Bir toplumsal sözleşme olan Anayasa akdinin bir tarafında, millet yoktur, katılım yoktur, halkın sözü yoktur. Onun için, Türk anayasaları halksız anayasalardır. Bu itibarla, 1982 Anayasasının biçimsel ve maddi açıdan meşruluğu devamlı olarak tartışılmıştır. Bu Anayasanın, halk ya da halkın özgür iradesiyle seçilen bir kurucu iktidar, bir parlamento tarafından değil, kapatılan parlamentonun sıralarına oturtulan atanmış kişilerce yapılmış bir anayasa olarak düşünülmesi gerekir. Bu nedenle, herkesin sonuçları sorgulayacak, eşit biçimde, yasasız katılımlarıyla hazırlamış ve oylanmış bir anayasa olduğu söylenemez.

DEĞİŞEN TOPLUMSAL KOŞULLAR

Günümüz anlayışı içerisinde, anayasalar, evrensel normları ve değerleri tabandaki yapıya uygun olarak düzenlemek durumundadır. Bu anlayış, demokratik anayasaların daima toplumu karakterize eden, toplumun beklentilerini, adetlerini, yaşama arzularını, geçmişe saygılarını ve geleceğe yönelik olarak, ortak bir hayat isteklerini yansıtmak durumundadır. Diğer bir ifadeyle, her anayasa, bireysel hak ve özgürlükler ile müşterek değer ve çıkarlar arasında en uygun dengeyi kurmak ve bunu da demokratik sistem zemininde başarmayı öngörmek durumundadır. Anayasa, bu anlamıyla bir toplumsal sözleşme mahiyeti kazanır, bütün özel ve tüzel şahsiyetleri bağlayıcı bir nitelik arz eder. 1982 Anayasası bu haliyle, yeni yüzyılın

gereksinimlerine ve koşullarına cevap vermekten çok uzak bir anayasa olmuştur. Böylece toplumun taleplerine cevap veremeyen, sorunlarına çözüm üretemeyen, üstelik, sorunları daha da ağırlaştıran 1982 Anayasası'nın değiştirilmesinde büyük bir haklılık payı vardır.

Gerek küreselleşme ve gerekse Avrupa'yla bütünleşmenin gerekleri, Türkiye'nin, sistemini yeni baştan gözden geçirmesini zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin, yalnızca siyasi, hukuki ve iktisadi alanlarda değil, her alanda yenilenmeye ciddi olarak gereksinimi vardır. Bu yenilenme ihtiyacı, sadece dış koşulların ve uluslararası konjonktürün ortaya çıkardığı bir zorunluluk da değildir. Daha insani, daha uygar ve daha çağdaş bir sosyo-ekonomik sistemi, herhangi bir dış etki olmasa bile, kendimiz için yeniden yapılandırmak zorundayız. Hemen hemen herkes görüyor ve biliyor ki, ülkemizde, insan haklarına saygının hukuki ve fiili dayanakları son derece zayıftır, hukuk devleti güvenceleri sağlam değildir, sistem olarak demokrasi, vesayet görüntüsü vermektedir. Rekabetçi bir piyasa ekonomisi tam anlamıyla yoktur; özerk ve dinamik bir sivil topluma sahip değildir. Bütün bunların düzelmesi için gerçekten, yeni bir bakış açısına ve çok yönlü bir değişim programına gereksinim duyulmaktadır. Bunun için bir toplumsal mutabakat metni olması gerekli olan Anayasanın sivilleştirilmesi ön koşuldur. Çünkü, siyasal bir kurum olarak anayasalar, siyasi, sosyal ve ekonomik hedeflerin gerçekleşmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu noktada şu tespiti yapmak zorundayız: Türkiye'nin sorunlarının çözülmesinin ve daha da karmaşık hale gelmesinin baş nedenlerinden biri, 1982 Anayasasının kendisidir. 1982 Anayasası, gerek hazırlanışı ve gerekse yürürlüğe girişi itibarıyla, hep tartışılmıştır ve tartışılmaya da devam edilmektedir.

Dünya giderek küreselleşiyor, artık, uluslar kendi başlarına değil. Bu nedenle, dünyada hukuk birliği olmazsa bile, hukuk paralelliği artık kaçınılmaz hale gelmiştir. Demokrasinin, hukukun üstünlüğünün, insan haklarının tartışılmaz değerler kabul edildiği günümüzde, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın kamuoyunun beklentileri ve demokratik açılımlar doğrultusunda değiştirilmesi, çağın değerleriyle bütünleşmesi şart hale gelmiştir.

Anayasalar, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini en geniş biçimde düzenleyen ve güvence altına alan hukuki kurumlardır. Birey ve devlet ilişkisinde denge sağlanırken, bireylerin haklarını daraltan ve özünü zedeleyen sınırlamalara yer verilmemesi, tüm anayasalar tarafından kabul edilmiş bir kuraldır. Çağdaş bir anayasa, hak ve

özgürlükleri sağlayıp onları güvence altına alırken bireyi özgürleştirir. Bu, en geniş anlamda pozitif bir özgürlük anlayışıdır. Demokrasinin öznesi, özgür insandır. Ancak, bireyin gerçek anlamda özgür olduğu bir toplumda, seçmenin, seçilmenin ve demokrasinin değeri tam olur.

AVRUPA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLER

Türkiye'nin Avrupa Birliğine adaylık süreci, insan hakları alanında ciddi adımlar atılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Türkiye, bugüne kadar, terörle mücadeleyi ileri sürerek bu reformların gerçekleştirilmesini sürekli olarak ertelemişti. Ancak son dönemlerde Avrupa Birliği'ne adaylık süreci ve bu sürecin sonunda gerçekleşmesi beklenen tam üyelik durumu anayasamızı ve bunun gibi pek çok yasayı değiştirme ve bütünleşmek istediği Avrupa Birliği normlarına uydurmayı zorunlu kılmıştır.

ULUSAL VE ULUSLARARASI ÖRGÜTLERİN ETKİSİ

Türkiye'de insan hakları sorununun son dönemde sıklıkla tartışılır olması, salt Avrupa Birliği'ne adaylığın gerekleriyle açıklanamaz. Özellikle, 1990'larda şekillenmeye başlayan yeni dünya düzeninde insan haklarının işgal ettiği merkezi konum, uluslar arası siyasal aktörlerin Türkiye'ye yönelik insan hakları politikalarını etkilemiştir. Uluslararası sistemdeki güç yayılması olgusundan yararlanan insan hakları örgütleri, etkinliklerini artırmışlar, bu çerçevede Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlallerini çeşitli uluslararası platformlarda dile getirip eleştirmeye başlamışlardır.

Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlalleri, yalnızca uluslararası insan hakları örgütleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, çeşitli uluslararası örgütler ve Batılı ülkelerce değil, Türkiye içerisindeki resmi ve gayri resmi çerçevelerde de dile getirilmiştir. Türkiye'ye ilişkin hazırlanan çeşitli raporlarda insan hakları ihlallerinin yaygın bir şekilde yaşandığı ifade edilmiş ve belirtilmiştir.

II. SOSYAL ALANDA YAPILAN DEĞİŞİKLER

KADIN ERKEK EŞİTLİĞİ

Anayasa'nın "Ailenin Korunması"nı düzenleyen 41. ve "Türk Vatandaşlığı"nı düzenleyen 66. maddelerinde değişiklik yapılarak kadın-erkek eşitliği sağlanması amaçlanmıştır.

Ailenin Korunması başlığını taşıyan 41. madde yapılan değişiklikler "Aile Türk toplumunun temelidir" ifadesine "ve eşler arasında eşitliğe dayanır" ifadesinin eklenmesiyle ailede eşler arasında ayrımcılık taşıyan ve erkek lehine varolan ayrıcalıkların kaldırılması amaçlanmıştır.

Anayasamızın 10. maddesi "herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" der. Anayasamız, kanun önünde eşitlik ilkesini ifade ederek cinsiyete dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır. Ancak, kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu bildiren herhangi bir hüküm Anayasamızda açıkça yer almadığı gibi, devlete cinsler arası eşitliği sağlamak, gerekli önlemleri almak yükümlüğünü getirecek herhangi bir düzenleme de yapılmamıştır. İlk kez Anayasamızda, kadın ve erkeğin eşitliği, açıkça ve net bir biçimde hükme bağlanmaktadır.

Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, ülkemizin az gelişmişlikten kurtulma ve çağdaşlaşma süreci içerisinde, ilerleme adımlarının iki cins tarafından, birlikte, arkadaşça atılması, ilerleme ve yenilik alanında aşamalara birlikte ulaşılması yönünü önemle vurgulamış, Türk kadınına yeni ve çağdaş bir kimlik kazandırmayı, kadınların birey olarak öne çıkmalarını, bastırılmış, sınırlandırılmış ve gizlenmiş yeteneklerini açabilecekleri koşulları meydana getirme yolunda çok önemi adımlar atmaya başarmıştır. Cumhuriyetimizin ilk yıllarında, başta Medeni Kanun olmak üzere, seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi birçok konuda çağdaş ve modern adımlar atılmış ise de, bugün nüfusumuzun yarısından fazlasını oluşturan ve toplumsal yaşamın her alanına katılan kadınlarımızın hak ettikleri yeri ve rolü tam anlamıyla alabildiklerini söylemekten çok uzağız.

Kadınların etkinliği oranında, ülkelerin demokratikliğinin değerlendirildiği, kadınların etkinliğiyle demokrasinin gelişmişliği arasında birebir paralellik kurulduğu noktasından hareketle, yasa koyucu irade, eşitlikçi demokrasi, eşit hak, eşit sorumluluk, eşit yurttaş kriterlerinde yola çıkmak ve gerçekleştirmek üzere bu değişikliği yapmak zorundadır; çağdaşlık bunu gerektirmektedir, demokratiklik bunu gerektirmektedir. Gramscetti'nin dediği gibi, gerçek demokrasi eşitliği kabul etmek değil, eşit kılmaktadır.

Bütün bu kavramların bulunduğu ortak payda ise eşitliktir. Eşitlik yoksa, özgürlükler imtiyaza dönüşür. Bu nedenle, eşitliğin olmadığı yerde özgürlükler de yoktur. Eşitliğin olmadığı bir yönetimde hukuk

devleti de yoktur; çünkü, kural, tüm kişiler için aynı uygulama şartını getirmiyorsa, hukuk kuralı olmaktan çıkar. Eşitliğin olmadığı yönetimin adı ise demokrasi değildir; çünkü, demokrasilerde esas, vatandaşların eşit egemenliğe sahip olmalarıdır. Cinsler arası eşitlik ne kadar gelişmiş ise, kadın ve erkekten oluşan toplumlar, çağdaş, demokratik normlara o kadar yaklaşmış demektirler.

Anayasa'nın "Türk Vatandaşlığı"nı düzenleyen 66. maddesine göre "Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür". Değişiklikten önce aynı madde "yabancı babadan ve Türk anadan olan çocuğun vatandaşlığı kanunla düzenlenir" ifadesini taşıyordu. Bu hükme göre yabancı ile evlenen Türk erkeğin çocuğu anayasaca Türk olarak tanınırken, bir yabancı ile evlenen kadından olan çocuğun vatandaşlığının kanunla düzenleneceği belirtilmekte kadın erkek arasında çocuklarının vatandaşlığı hususunda ayrımcılık içermekte idi. Bu değişiklik ile bu eşitsiz düzenlemeye son verilmiştir.

III. EKONOMİK ALANDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

KAMULAŞTIRMA BEDELLERİNİN ÖDENMESİ

Bu maddeyle "kamulaştırma bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım bedeli nakden ve peşin olarak ödenir" denilmekte, yine maddenin son fıkrasına yapılan ilave ile "kamulaştırmada taksitlendirmelerde ve herhangi bir sebeple ödenmemiş kamulaştırma bedellerinde kamu alacakları için öngörülen en yüksek faiz uygulanır" ifadesi eklenerek kamulaştırma bedellerinin geç ödenmesi sebebiyle mal sahiplerinin mağduriyeti önlenmeye çalışılmıştır. Anayasanın 138'inci maddesinin son fıkrasıyla da, "yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır" ibaresi bulunmaktadır. Bugüne kadar, idare, üzülmeye belirtelim ki, mahkeme kararlarını hiçbir surette değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez denilse de, kesin hükme bağlanan artırım bedeli hakkında mahkeme kararı da olsa, vatandaşların haklı talepleri çoğunlukla idareler tarafından zamanında yerine getirilmemiş ve vatandaşlar mağdur edilmiştir.

Hukuk devleti olma yerine, yıllardır değiştirilemeyen, evrensel hukuka uymayan kanunlar ve yanlış uygulamalarla kanun devleti olmaktan kurtulamayan ülkemizde, demokrasimizin durumu ve işleyişi konusunda övünülecek bir durumda olmadığımız açıktır. Örnek olarak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Türkiye aleyhine

vatandaşlarımızca yapılan başvurular arasında en yüksek pay, 455 davayla kamulaştırma bedellerinin geç ödenmesi konusudur. Bu durum, kamu yönetimini, ekonomik durumumuzu ve idarelerin yönetim zafiyetini açıkça ortaya koymaktadır. Uygulanan bu zihniyet, vatandaşların kutsal olan hakkını vermek yerine, Türkiye'yi, üçüncü dünya ülkesi konumuna getirerek, vatandaşları, hak aramak için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne gitmek mecburiyetinde bırakmaktadır. Sonuçta, Türkiye, vatandaşının kutsal olan mülkiyet hakkına saygı duymayan bir ülke durumuna düşmekte, milyonlarca dolar tazminat ödemeye mahkum edilmektedir.

Yapılan bu düzenlemeyle bu tür mağduriyetlerin önlenmesi amaçlanmıştır.

ÇALIŞANLARIN VE İŞSİZLERİN KORUNMASI

“Devlet, çalışanlarının hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.” Bu düzenlemeyle birlikte, Anayasa ilk kez devlete işsizleri de koruma ve işsizliği önlemeye elverişli bir ortam yaratma görevi yüklemektedir. Ancak Anayasada bu değişikliğin yer aldığı yıl iki milyon insanın işsiz kaldığı ve yeni işsizlerin ortaya çıktığı noktası göz önüne alındığında bu değişikliğin topluma nasıl yansıtacağı da ayrıca sorgulanması gereken bir durumdur.

MEMUR SENDİKALARI

Değişiklikten önce Anayasanın sendikaları düzenleyen 51. maddesi “işçiler ve işverenler”in sendika hakkını tanıdığı son değişiklikte “çalışanlar ve işverenler” demek suretiyle memurların da sendika kurma haklarını anayasal güvence altına almıştır. Türkiye, İLO sözleşmelerini onaylayarak memurlara sendikal haklar verilmesini kabul etmiş ise de, uzun yıllar boyunca anayasal olarak bu hususu düzenleyememiştir. Yapılan bu değişiklik ile Memur sendikacılığı da anayasal güvence altına alınmıştır.

ASGARI ÜCRETİN BELİRLENMESİ

“Asgari ücretin tespitinde çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur.” Değişiklik öncesi maddede, asgari ücretin tespitinde “ülkenin ekonomik ve sosyal

durumu"nu ölçü olarak belirlenirken, yeni düzenleme önceki düzenlemeye ilave olarak "çalışanların geçim şartlarını" ölçü olarak almıştır. Öngörülen anayasal değişiklikle asgari ücret tespit normları evrensel normlarla uyumlu hale getirilmektedir, ancak, bu normların Anayasada yer alması yeterli değildir. Çünkü, asgari ücretle ilgili bugüne kadar yapılan uygulamalar çeşitli yönleriyle yeterli bulunmamış; üzerinde yoğun tartışmalar ve eleştiriler olagelmıştır.

IV. SİYASAL ALANDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

TAKSİRLİ SUÇLARDAN CEZAEVİNDE BULUNAN HÜKÜMLÜLERİN OY KULLANMA HAKLARI

Yapılan değişiklikten önce Cezaevinde bulunan hükümlülerin oy hakkı yoktu. Ancak, Anayasanın 67. maddesinde yapılan değişiklikle suçlar arasında ayırım yapılarak cezaevlerinde kastî suçlardan hükümlü bulunanların oy kullanamayacağı, buna karşılık taksirli suçlar denilen kastî olmayan suçlardan hüküm giyenlerin oy kullanabilecekleri belirtilmiştir. Yani, hataen, kazaen suç işlemiş kişilerin mahkum oldukları takdirde oy haklarının sağlanması, demokratik bir açılamdır, katılımın çoğaltılmasıdır.

SEÇİM KANUNUNUN UYGULANMA ZAMANI

"Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz." Bu değişiklik, mecliste çoğunluğu elinde tutanların seçim zamanı veya seçime çok az bir süre kala seçim kanunlarında değişiklik yaparak seçime gitmelerini, yani çoğunluğun kendine uygun kurallarla seçime kısa bir süre kala yaptığı değişikliklerle seçime girmesini önleyen önemli bir husustur.

SİYASİ PARTİLERİN SUÇ ODAĞI HALİNE GELMESİ

"Bir siyasi parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsendiği yahut bu fiiller doğrudan doğruya anılan parti organlarınca kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır."

“Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilir.”

Yapılan değişiklikten önce bir siyasi partinin bir veya daha çok üyesinin yaptığı yasak fiilden dolayı Anayasa Mahkemesince kapatılması mümkündür, birçok parti de, aynı nedenlerle kapatılmıştır. Değişiklik öncesi bir partinin suç odağı haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi’nce tespiti halinde kapatma kararı verileceği belirtilmekle birlikte bir partinin hangi hallerde “suç odağı” haline geleceği somut kriterlerle ortaya konmamış bu durumun taktiri Anayasa Mahkemesine bırakılmıştı. Yapılan bu değişiklikte “odak olma” hususuna somut kriterler getirilerek, bir veya birden fazla kişinin işlediği yasak fiilden dolayı partinin kapatılmasının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Böylece, parti kapatılmasında Anayasa Mahkemesi’ne bırakılan odak olma halinin tespiti ve takdiri, yeni düzenlemeyle, parti üyelerinin ve **organlarının somut fiillerine dayandırılmakta, partilerin temelli kapatılmaları daha da zorlaştırılmaktadır.**

DEVLET YARDIMINDAN KISMEN VEYA TAMAMEN MAHRUMİYET

Maddeye eklenen yedinci fıkrayla, siyasi partilerin temelli kapatılması yerine, fiillerin ağırlığına göre, devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılma müeyyidesi getirilmektedir.

YABANCILARIN DİLEKÇE HAKKI

Anayasada yer alan eski düzenlemede “vatandaşlar, kendileriyle veya kamuyla ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yazı ile başvurma hakkına sahiptir” denilmekteyken, getirilen değişiklikle, “vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar, kendileriyle veya kamuyla ilgili” diye devam etmektedir. Bu maddeyle getirilen değişiklikle, karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar da dilekçe verme hakkı tanınmaktadır. Anayasanın devamında yer alan “kendileriyle ilgili başvuruların sonucu, dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir” bölümü “geciktirilmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir” şeklinde değiştirilmektedir ki, bu iki değişiklik de Anayasadaki eski

düzenleme şekline göre ileri ve gerekli birer düzenlemedir ve böylece, Anayasamızdaki bu değişiklikle, diğer devlet anayasalarındaki “herkes” veya “fertler” ifadeleriyle bir paralellik kurulmaya çalışılmıştır.

Dünyanın globalleştiği, adeta büyük bir köy haline geldiği zamanı hep beraber yaşamaktayız. Haberleşme, teknolojik imkanlar o kadar zirveye çıkmıştır ki, dünyanın herhangi bir yerindeki gelişme, diğer bir ucuna, saniyelerle denecek bir zaman dilimi içerisinde intikal edebilmektedir. Bunun tabii neticesi olarak, iş, yatırım, turizm gibi çeşitli sebeplerle, pek çok ülkenin insanı diğer ülkelere gitmekte, oralarda yerleşmekte, belli bir zaman diliminde oralarda yaşamaktadırlar. Bizim de, bugün, Avrupa Birliği içerisinde dört milyona yakın insanımız çalışmakta, oralarda ikamet etmektedir. Dolayısıyla, dilekçenin, bir insan hakkı olması, temel insan hakları arasında bulunması münasebetiyle Anayasamızda yer alması da oldukça yerinde olmuştur ve müteakibliyet esası, aynı zamanda, devletlerin gururu, büyüklüğüyle mütenasip eşdeğer bir uygulamadır. O bakımdan, bizim insanımıza, dilekçe hakkıyla hak arama imkanını veren devletlerin insanların da Türkiye’imizde aynı hakka sahip olması oldukça yerinde bir uygulamadır. Özünü Avrupa Birliğine yöneltmiş bir Türkiye’nin de, bu hakkı, ülkede oturan yabancılara tanınması kadar da doğal bir şey olamaz.

İNSAN HAKLARI ALANINDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

BAŞLANGIÇ

Anayasanın başlangıç bölümünün beşinci fıkrasında yer alan “hiçbir düşünce ve mülahazanın” ibareleri, doğrudan düşünceye bir sınır teşkil etmesi nedeniyle “hiçbir faaliyetin” şeklinde değiştirilmiştir. Kurulu düzenin sorgulandığı, herkesin doğru bildiği fikirlerin bile aklın mahkemesinden bir kez daha geçirildiği günümüzde, düşüncelerin mahkemelerde sorgulandığı ülkemizde yapılan bu değişiklik önemli bir adımdır.

TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN SINIRLANMASI

Bu maddede yapılan değişiklik sonucu milli egemenlik, cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık gibi nedenlerden bahseden sınırlandırmalar kaldırılarak, Anayasanın 13. maddesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Anayasanın 14. maddesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 17. maddesi ile uyumlu hale getirilecek eylem ve yorum yoluyla hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasının önlenmesine yönelik hükümler öngörülmüştür.

KİŞİ HÜRRİYETİ VE GÜVENLİĞİ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesi, kişi özgürlüğü ve güvenliğine ilişkin olup, bu madde göz altına alma ve tutuklama sürelerini kısıtlayın bazı şartlara bağlanmakta ve kişi özgürlüğünün keyfi bir şekilde ihlal edilmesini önlemeyi hedeflemektedir. Hukuk devletinin gereği olan ilkeler gözetilmeksizin bir kişinin özgürlüğünden yoksun bırakılması halinde yapılan işlem, keyfi ve sözleşmeye aykırı sayılmakta yakalanan veya tutuklanan herkesin hemen bir hakim veya adli görevi yapmaya yetkili kılınmış bir görevli önüne çıkarılmasını zorunlu kılmakta, bu madde hükümlerine aykırı olarak yakalanan veya tutuklanan herkese tazminat isteme hakkı tanımaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Divanı, azami gözaltı süresi olarak dört günlük bir süre kabul etmiştir. 19. maddede yapılan değişiklikte yakalanan ya da tutuklanan kişilerin hakim önüne çıkarılma süreleri, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesindeki esaslar doğrultusunda düzeltilmekte, kişilerin uğradıkları zararlara ait tazminatın hukuki prensiplerine göre devlet tarafından ödenmesi hükme bağlanmakta, yakalanan veya tutuklanan kişinin yakınlarına bu durumun derhal bildirilmesi esası getirilmektedir. Eski düzenlemede de derhal bildirme hükmünün varolmasına karşılık, istisnası olan soruşturmanın kapsam ve konusunun açığa çıkması sakıncalarının gerektiği kesin zorunluluk hallerinde, bu bildirme olayı yapılmıyordu. Pek çok insanın gözaltına alındıktan sonra kaybolduğu, bu nedenlerle de pek çok insanımızın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yollarına düşerek burada hak aradığı görülmüştür. Yeni düzenleme ile yakalanan veya tutuklanan kişilerin yakınlarına derhal bildirme esası getirilerek, yukarıda bahsettiğimiz mahsurların giderilmesi amaçlanmıştır.

ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ

Özel hayatın gizliliği ile ilgili 20. maddede yapılan yenilik, bu hak ve hürriyetle ilgili özel sınırların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki esaslar çerçevesinde açık olarak belirlendiği olumlu

bir değişikliktir. Bu değişiklik ile birlikte hakim kararı olmaksızın kişilerin evinde veya üzerinde arama yapılması ve bir kısım eşyalara el konması halinde yetkili merci tarafından alınan bu kararların yirmi dört saat içinde hakim onayına sunulacağı, aksi takdirde el koymanın kendiliğinden ortadan kalkacağı hükmü getirilmiştir.

KONUT DOKUNULMAZLIĞI

Sabahleyin erken saatte evin kapısının sütüneden başkansıncı çalınmayacağına emin olunan ortam, demokratik ortamların tanımları arasında yer almaktadır. Anayasanın 21. inci maddesinde, kimsenin konutuna dokunulmayacağı, usulüne uygun hakim kararı ya da yetkili merciin emri olmadıkça kimsenin konutuna girilemeyeceği, arama yapılamayacağı, eşyasına el konulamayacağı belirtilmesine rağmen; ülkemizdeki uygulamalarda, konutlara girilmekte kapılar kırılmakta, aile mahremiyetleri ihlal edilmektedir. İnsanların evleri bazen 20-30 polis tarafından çevrilmekte ve gece evlerinden alınmaktadır. Bir davetle savcılığa gelmesi mümkün olan insanların evlerinde dahi gece yarıları baskınıyla arama yapılmaktadır.

Hatta ev baskınlarında yanlışlıkla öldürülenlere, haksızca gazetelere de haber verilerek teşhir edildiğinden dolayı intihar eden insanlara da rastlamak mümkündür. Kanun, aramaları bir şekilde bağlamakla birlikte, anayasal çerçevenin yeterince çizilmemiş olması yazılı emir şartı bulunmaması keyfi davranışlara neden olmuştur. 1998 yılında yapılan bir araştırmada 1117 ev arama dosyası içerisinde yalnız ve yalnız 7'sinde hakim kararı, 4'ünde de savcının emri bulunmuş, diğerlerinin hiç birinde herhangi bir yazılı emir bulunmamış, 232'sinin sözlü emir alındığına dair beyanı görülmüş, diğerlerinin sözlü dahi olsa emir almadığı anlaşılmıştır.

Anayasanın 21. maddesinde yapılan bu değişiklikle konut dokunulmazlığı sınırlamasındaki özel haller, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde yeniden düzenlenerek özellikle konuta girme, arama yapma ve eşyaya el koymada yazılı emir şartı aranması hususlarında olumlu yenilikler getirilmiştir.

HABERLEŞME HÜRRİYETİ

Bu maddede, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının, haberleşmenin gizliliğiyle ilgili 22'nci maddesi değiştirilmektedir. Yetkili merciin kararının, 24 saat içerisinde hakim onayına sunulmasını, hakim 48 saat içerisinde kararını açıklamasını, halde

gizliliğın ve engellenme ile ilgili kararın kendiliğinden kalkınmasını hükme bağlayan olumlu bir değişiklikdir.

YERLEŞME VE SEYAHAT HÜRRİYETİ

“Ülkenin ekonomik durumu” ibaresi madde metninde çıkarılmakta ülkenin ekonomik durumunun yurt dışına çıkma hürriyetine engel teşkil etmesine son verilmektedir. Böylece, hükümetin almış olduğu yanlış ekonomik kararların ve yapılmış olduğu hataların cezasını vatandaşların çekmesi önlenecek, yerleşme ve seyahat hürriyetleri engellenmeyecektir. Hükümetler zaten yut dışına çıkanlar için koydukları vergi ve araçlarla bu hürriyeti yeteri kadar sınırlandırmaktadır.

DÜŞÜNCEYİ AÇIKLAMA VE YAYMA HÜRRİYETİ

Madde bu son şekliyle, düşünce ve anlatım özgürlüğünün sınırlarını biraz daha genişletilirken, ülkemizde kanunla yasaklanmış bir dil bulunmamakla birlikte, toplumdaki dil farklılıkların sosyolojik bir gerçek olarak değerlendirilmesi gerektiği bağlamında, içinde “düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz” hükmünü içeren üçüncü fıkranın tümünden Anayasadan çıkarılmış olması önemli bir kazanımdır. Yapılan bu değişiklikle ilave edilmiş bulunan “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği” şeklinde genel çerçevenin, kamuoyundaki bir kısım hassasiyetlerin de giderilmesi açısından bir orta yol olarak benimsendiği anlaşılmaktadır. Bu kavramların bir kısmı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden alınan kavramlardır. Ancak önemli olan bu kavramların tanımlanıp içinin doldurulmasıdır. Kavramlar Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinde alındığına göre sözleşmeye dayalı olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin ortaya koyduğu içtihatlar doğrultusunda yorumlanıp uygulanmadığı taktirde maddenin eski halini alacağı şüphesizdir.

BASIN HÜRRİYETİ

Anayasanın 28. maddesinden “kanunla yasaklanmış bir dilde yayın yapılamaz” hükmü tümüyle kaldırılarak, demokrasi ve toplumsal barış açısından önemli bir rahatlama getirilmiş, 26. maddedeki değişikliğe paralel olarak bu konuda da anayasal güvence sağlanmışır. Çağdaş demokrasilerde, insanların kimliklerinden kaynaklanan hakları, her zaman için saygınlığa ve dokunulmazlığa sahiptir. Elbette, bu saygınlık ve dokunulmazlık, hiçbir zaman,

ayrılıkçı bir hareketi koruyan bir zırh haline getirilemez, ancak, insanların etnik ve kültürel özelliklerini ülke bütünlüğü içinde geliştirilmelerine olanak tanınması da demokrasinin gereğidir. Bu çerçevede herkesin kendi anadilini öğrenebilme ve geliştirebilme hakkını özgürce kullanabilmesinin önü mutlaka açılmalıdır. Kullanılmayan hak olmadığı gibi, ideoloji güdümlü bir özgürlük de özgürlük olmaz. Bugüne kadar mevcut olan dil ve yayın yasağıyla ana dilini konuşan milyonlarca vatandaş illegal örgütlerin yazılı ve görsel medyasına mahkum edilmiştir, kaldı ki, bugüne kadar yasağın sürdürülmesinde ideolojik ve güvenlik dışında hiçbir hukuki ve akli gerekçe ileri sürülmemiştir.

KAMU TÜZEL KİŞİLERİNİN ELİNDEKİ BASIN DIŞI KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARINDAN YARARLANMA HAKKI

Anayasadaki bu değişiklikle kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma ile ilgili olarak sınırlama halleri belirlenmektedir. Bu haller de yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde, milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak ve sağlığın korunması olarak sıralanmıştır. Kitle iletişim araçlarından yararlanma konusunda özel ya da kamu sektörü ayrımı yapılmasının, gelişen ve değişen teknolojiler karşısında hiçbir anlamı yoktur.

DERNEK KURMA HÜRRİYETİ

Anayasanın 33. maddesinde yapılan değişiklikle dernek kurma hürriyeti yeniden düzenlenmekte, dernek kuruluşlarını kolaylaştırıcı hükümler getirilmektedir. Madde esas itibariyle olumlu olup, yeni düzenleme ile dernek ve vakıflar için bazı kolaylıklar getirilmektedir. Tabii ki, dernek ve vakıflarla ilgili yapılan bu değişiklikler olumlu olmakla birlikte yeterli değildir. Dernek ve vakıflar dünyanın çeşitli ülkelerinde desteklenen ve desteklenmek suretiyle adeta üçüncü sektör haline gelmiş kuruluşlardır. Toplumun gelişmesinde, demokrasinin güçlenmesinde önemli yerleri olan, toplumsal talepleri dile getiren, kamuoyu oluşmasında büyük rolleri olan sivil toplum kuruluşlarının daha da güçlendirilmesi, Avrupa normlarına uygun hale getirilmesi yönündeki çabaların yapılan Anayasal düzenlemeden de hız alarak artırılması gerektiği görüşünde olduğumu belirterek sözlerimi noktalıyorum, hepinize saygılar sunuyorum.

OTURUM BAŞKANI : Prof. Dr. İl Han ÖZAY

Sayın Başkan, değerli konuklar oturumun dördüncü konuşmacısı Yrd Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ'in kısa özgeçmişini bilgilerinize sunuyorum.

Yrd. Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ, 1970 yılında Trabzon'da doğdu. 1994 yılında Ankara Üniversitesinden mezun oldu. aynı yıl Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde başladığı yüksek lisansını, "1982 Anayasasında 1995 Değişiklikleri ve demokratik toplum" adlı çalışması ile 1996 yılında bitirdi. Yine Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde 1996 yılında başladığı doktorasını 1999 yılında tamamladı.

1995 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Araştırma Görevlisi olarak göreve başlayan HAKYEMEZ, aynı Fakültesinin Kamu Yönetimi bölümünde 2000 yılından beri öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. "Militer Demokrasi anlayışı ve 1982 Anayasası" adlı yayınlanmış bir kitabı (doktora tezi) ve insan hakları konusunda çeşitli makaleleri vardır.